

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 316.647.7:2]+323.28+327.88

Српска политичка мисао

број 3/2017.

Оригинални
научни рад

год. 24. vol. 57.

стр. 245-2.

Радослав Гаћиновић

Институт за политичке студије, Београд

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ – ФАНАТИЗАМ – ТЕРОРИЗАМ*

Сажетак

Овај научни рад за предмет истраживања има везу религијског и безбедносног чиниоца. Аутори кроз рад разматрају религијско-друштвене феномене верског фундаментализма и религијског интегризма посебно у контексту секуларизације, мултикултурализма и демократских права и слобода. Истовремено, у раду се истражује и религијско-психолошки феномен верског фанатизма који је у средишту најекстремнијег друштвеног деловања у мирнодопским ситуацијама – тероризма. Тако су: верски фундаментализам, религијски интегризам, верски фанатизам, безбедносни екстремизам и тероризам (као последња инстанца примене насиља чија је позадина верско-религијска) предметни оквир овог научног рада. Истраживање није просторно ограничавано, а временски: на период након Другог светског рата. Методе које су

---

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

аутори користили у истраживању су: метод посматрања, анализа садржаја, упоредни приступ, бихејвиорални метод, циљно тумачење норми... Значај и друштвена оправданост научног рада огледа се у: продубљивању сазнајних увида у религијско из угла теорије насиља, истраживању религијског екстремизма, указивању на проблеме у адаптацији и социјализацији мигрантске популације и тзв. гастарбајтера и сл.

Кључне речи: верски фундаментализам, друштво, религијски интегрizam, верски фанатизам, екстремизам, тероризам

Овај рад ће своју централну хипотезу доказивати у одговору на питање: Какав је однос религијског и безбедносног фактора у функционисању модерне државе? Везу између два фактора је, са једне стране, веома лако опазити у свакодневном животу, али је, са друге, није тако једноставно научно доказати. Да би се наведени и удаљени друштвени феномени довели у везу треба прво, анализирати и утврдити „Појмовни оквир“ који их повезује:

1. ПОЈМОВНИ ОКВИР

Појмовни оквир који одређује ово истраживање, креће се у следећим терминима радне апаратуре:

1. ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ (ВЕРСКИ): Фундаментализам потиче од: lat. *fundamentum*. *Fundus* је база, основа или темељ, па би у буквалном преводу фундаментализам био: „темељ+изам“ *темељизам*.¹⁾ У неким језицима фундаменталан је „прочистићен“, али и „дубок“²⁾ (фра. *profond* = дубок).³⁾ Фундаментално може да означава и: причвршћено, фиксирано, нешто што је: у *Основу нечега* – утемељеност у нечему.⁴⁾ Свака утемељеност захтев је за враћањем

1) Владан Станковић, „Фундаментализам и/или верски интегрizam“, у зборнику: *Религија, политика, право* (приредили: Јован Ђирић, Велибор Џомић, Миролуб Јевтић), Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр. 761.

2) Александр Верховский, „Русский православный фундаментализм“, *Политическое православие*, Центр Сова, Москва, 2003, стр. 251.

3) Julien Ries, Natale Spineto, *Métamorphoses du sacré – acculturation, inculturation, syncretisme, fondamentalisme*, Brepols Publishers, Turnhout, 2010, стр. 244.

4) Најчешће има значење утемељености у базичном тексту, „тексту из давнина“. (О овоме у: Steve Bruce, *Fundamentalism*, Polity Press Cambridge, Cambridge, 2008, стр. 12: „In general, fundamentalisms rest on the claim that some source of ideas, usually a text, is complete and without error.“)

извору или коренима.⁵⁾ Фундаментализам означава тежњу повратку првобитним узорима – основама.⁶⁾ Он би представљао: усмереност ка каквом основном или базичном учењу.⁷⁾ Фундаменталан је, дакле: „онај који има важност за неку основу – онај који је дубински; један суштински карактер – одлучујући, детерминишући“.⁸⁾ Верски фундаментализам је враћање коренима вере, онаквој вери каква је она била на њеном изворишту: разум уподобљен неумитној снази ауторитета.⁹⁾ Снага верског фундаментализма управо лежи у хусерловској феноменолошкој тежњи да се садашња вера, и њена ортопракса, очисти од свих налепљених садржаја или наслага верских предања која су се таложиле вековима, а која су довела до „искривљавања вере“ и удаљавања од њеног изворишта оснивача религије.¹⁰⁾ Овде се ради о својеврсној „борби за чистоту убеђења“.¹¹⁾ Ипак, реч је о извесном „повратку у будућност“, јер фундаментализам не тежи повратку у прошлост, већ да оно како јесте у прошлости постане мерило и основ будућности.¹²⁾

-
- 5) „Фундаментализам, напротив, разматра се као идеолошка приверженост *корњима и истоцима* религије, у широком смислу као установа на какву би то ни било религиозну концепцију, идеју, вредност, која се брине под пуномасштабну заштиту.“ (Дмитриј Головушкин, „Религиозни фундаментализам / Религиозни модернизам – Концептуални противници или амбивалентни феномени?“, *Вестник ПСТ-ГУ I, Богословие, Филозофија*, №1/2015, Ярослављ, 2015, стр. 87).
  - 6) Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 1357.
  - 7) Владан Станковић, „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 111.
  - 8) Danielé Morvan, „Fondamental, ale, aux“, *Dictionnaire culturel en langue française*, Sejer, Paris, 2005, стр. 1082: „Qui a l'importance d'une base, d'un fondement, un caractère essentiel et déterminant.“
  - 9) Bijan Ghalamkaripour, *L'homme oriental, l'homme occidental – Essai de modélisation de La Pensée et de l' Action*, Books on Demand, 2014, стр. 43: „Fondamentalisme, issu de la combinaison de la raison et de l'autorité.“
  - 10) На везу фундаментализма и Хусерловог (*Edmund Husserl*) феноменолошког редукционизма указао је још Мирча Елијаде. (Тако нпр. у: Niels Christian Nielsen, *Fundamentalism, Mythos and World Religions*, State University of New York Press, Albany, 1993, стр. 36).
  - 11) Malise Ruthven, *Fundamentalism – the Serach of Meaning*, Oxford university Press, Oxford, 2004, стр. 12.
  - 12) Homayun Sidky, *Religion – An Anthropological Perspective*, American University Studies VII Theology and Religion, Vol. 348, Peter Lang Inc – International Academic Publishers, New York, 2015, стр. 216: „But fundamentalism intends neither an artificial imposition of archaic practices and lifestyles nor a simple return to a golden era, a sacred past, a bygone time of origins – although nostalgia for such an era is a hallmark of fundamentalist rhetoric. Instead, religious identity thus renewed becomes the exclusive and absolute basis for a re-created political and social order that is oriented to the future rather than the past.“

2. ИНТЕГРИЗАМ (РЕЛИГИЈСКИ): Често срећемо изразе интегрално и интегрисано. Интегрално је прожето, увезано, проткано, умрежено у целину. Ови синоними су укупност настојања и ставова о интегрисању и обликовању недељивих целина [јужно-славенски *интегрализам*, *пов. пол.*]; целовитост, интегралност, потпуност, укупност. Тако све оно што је интегрално је и: *сједињено-у-својој-укупности* – оно што припада целини. У аритметичком смислу: интегрално је оно које *не садржи фракције* или аутономне целине унутар себе. У геометријском погледу интегрално је „прожестост од основе базичног учења“ (*fundamentum*-а или темеља) до најситнијих попуно зависних детаља по рубовима конусног. У баналном, интегрисано је оно што је спојено – прикљученост делова целини; оно што је механичким везама придружено целини – компактно (амалгам).¹³⁾ И док је фундаментално „чистунство тежње за повратком основама“, дотле интегрално настоји да прожме и удахне снагу вере у друштвени живот. Религијски интегрисам је политички покрет који настоји да оствари деприватизацију вере у друштву, да омогући и оствари пунину њеног утицаја у друштвеним односима.¹⁴⁾ И верски фундаментализам и религијски интегрисам настоје да остваре диктат основе или базе, али док фундаментално то чини редукацијом сложеног, интегрално: надограђује, калема, придодаје, ствара-на-базичним-основама.¹⁵⁾ Могли бисмо слободно утврдити како: интегрално/интегрисано подразумева фундаментално, али фундаментално није увек и интегрално, стога интегр(ал)изам има функцију да прецизира фундаментализам као његов корективни опозит.¹⁶⁾ Интегрално увек тежи да се утемељи у нечему, међутим фундаментално тек понекад исказује амбицију да се прошири до интегралног. Са друге стране интегралан указује и на интегритет: то је онај који постоји сам за себе. У том случају интегрално не трпи другост ни плуралност – оно је свепрожимајуће, тотално – по својој суштини искључиво; аутаркично.¹⁷⁾

13) У интегрисању основи је „концепт (верског) јединства“ (*concept of the unity of the faithful*). (Angel Rabasa, „Interduction – The Diversity of Fundamentalists”, *The Muslim World after 9/11*, RAND Corporation, Santa Monica California, 2004, стр. 14).

14) José Casanova, *Public Religions in the Modern World*, University of Chicago Press, Chicago, 1994, стр. 5.

15) Тако је нпр. Молински мишљења да је реч о убеђењу или веровању да се свет обликује преко непосредног или посредног деловања каквог емитера базичног учења. (Waldemar Molinski, „Integralism”, in: *Sacramentum Mundi* (ed. Karl Rabner), Vol. 3, Burns and Oates, London, 1969, стр. 151-152).

16) Christopher van der Krogt, „Catholic fundamentalism or Catholic integralism?”, in: *Essays in Honour of Colin Brown* (ed. James Veitch), Victoria University of Wellington, Wellington, 1992, стр. 124: „Etymologically, *integralism* is the precise opposite of *fundamentalism*”.

17) Lesli Griffin, „Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije“, *Treći program Radio Beograda*, № 127-128: 129-144, III-IV, Beograd, 2005, стр. 129-130.

3. СЕКУЛАРИЗАЦИЈА (СЕКУЛАРИЗАЦИЈА): Секуларизам (lat: *seculo* – старост, *saeculo* – време, *seculorum* – узрастање, из тога је и: lat. *saecularisatio* – „посветовљавање, претварање нечега црквеног у световно, односно мирско“¹⁸⁾) или *(ово)световност*: је политички покрет за одвајањем и умањењем утицаја религије и цркве на државу и владу. Дословно: секуларизам спроводи одвајање цркве од државе, искључује религију из сфере одлучивања, и премешта је у приватну, интимистичку равн.¹⁹⁾ Овај покрет има дугу предисторију засновану на: реформацији, протестантизму, просветитељству, енглеској либералној и француској грађанској револуционарној мисли. Па ипак, политички покрет секулариста бива обзнањен тек 1846. године од стране Џорџа Џејкоба Холиока (*George Jacob Holyoake*), противника успостављања државне религије и фаворизирања једне религије на штету других.²⁰⁾ Секуларна држава данас потврђује право на слободу од религијских правила и учења, као и право на слободу од државног наметања искључиво једне вере у једној заједници.²¹⁾ У секуларизованом друштву људске активности и одлуке, посебно политичке, треба да буду засноване пре свега на доказима о чињеницама које су непристрасне и одвојене од религијског учења. Од секуларизма као идеолошког и политичког правца разликујемо секуларизацију која представља: друштвени процес преображаја друштва из блиске идентификације са верским вредностима и институцијама према нерелигијским вредностима секуларних институција.²²⁾ Секуларизација је ограничила деловање цркве у друштву, и потиснула религију из јавне сфере. У секуларним друштвима вера нема значај културалног узора, и верске организације имају малу друштвену моћ.²³⁾

4. АДАПТАЦИЈА је прилагођавање организама природној околини односно друштвеној средини.²⁴⁾ Бар два одређујућа факто-

18) Dragoljub Đorđević, „Sekularizacija“, u zborniku: *Sociološki rečnik* (priredili: Aljoša Mimića, Marija Bogdanović), Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, стр. 508.

19) José Casanova, *Public Religions in the Modern World*, нав. дело, стр. 21.

20) George Jacob Holyoake, *Principles of Secularism*, Austin & Co, London, 1871.

21) Johannes van der Ven, *Human Rights Or Religious Rules?*, Brill, Leiden/Boston, 2010, стр. 28.

22) Виктор Иванович Гараджа, „Секуларизација как социокултурни феномен“, *Социологија религије*, ИНФРА-М, Москва, 2007, стр. 280: „Секуларизација – процес ослобођења различитих сфера общественной жизни от контроля духовенства как социальной группы и церкви как института или моральной силы...“

23) Brigitte Caulier, *Religion, sécularisation, modernité – les expériences francophones en Amérique du Nord*, Presses Université Laval, Sainte-Foy, 1996, стр. 76.

24) „Adaptacija, svaka promena u funkciji ili strukturi organizma koja vodi *poboljšanju uslova njegovog opstanka*. Svojstvo živog organizma da se prilagođava promenama uslova da

ра битна су у поступку дефинисања друштвене адаптације. Главна перспектива дефинисања полази од актера-у-ситуацији или субјекта над којим се спроводи адаптација. У том случају адаптација се своди на: прилагођавање понашања субјекта друштвеним стандардима у средини у коју се појединац интегрише.²⁵⁾ Овде се полази од извесне потенције (*vir potens*) или способности прилагођавања: „индивидуалној функционалности и припадности групи“.²⁶⁾ Друштвена адаптација је у том случају: способност актера да живи и изрази себе у складу са друштвеним ограничењима и културалним захтевима. Тако долазимо до тога да је „адаптивно понашање – свако понашање које помаже организму да задовољи срединске захтеве.“²⁷⁾ Реч је о „хармонизацији односа са околином“.²⁸⁾ То је „процес успостављања равнотеже између процеса асимилације и акомодације.“²⁹⁾ Инверзибилна дефиниција, насупрот, дефинише адаптацију тако што је сагледава из угла системске референтне равни која детерминише објекат друштвене адаптације. У том случају друштвена адаптација је *прилагођавање*: захтевима, ограничењима и моралу друштва.

5. ФАНАТИЗАМ (ВЕРСКИ): Фанатизам је претерана ревност, или загриженост („загрејаност“) за неку ствар, пропратно изражена снажном емоцијом.³⁰⁾ „Верски фанатизам је екстреман осећај идеолошке ревности надопуњујуће фокусиран на немилосрдан скуп активности које изражавају велику посвећеност једној или више особа у сопственом систему веровања.“³¹⁾ То је: „занесеност, заслепљеност, посвећеност неким вредностима, уз спремност на њихову безобзирну одбрану или на службу у ширењу тих вредности и идеја које их подржавају. Подразумева се и спремност

---

bi razvilo najpovoljniji odnos sa sredinom uz najmanji utrošak energije.“ (Dragan Krstić, *Психолошки речник*, Savremena administracija, Beograd, 1991, стр. 26).

25) Žarko Trebješanin, *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008, стр. 12.

26) Hans Falck, *La prospettiva dell'appartenenza nel servizio sociale*, Vita e Pensiero, Milano, 1994, стр. 3.

27) Horas Inđliš, Ava Ćempni Inđliš, *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*, Savremena administracija, Beograd, 1972, стр. 3.

28) Alain Ray, Danièle Morvan, *Dictionnaire culturel en langue française*, A-D, Dictionnaire le Robert-Sejer, Paris, 2005, стр. 94.

29) Žarko Trebješanin, *Rečnik psihologije*, нав. дело, стр. 12.

30) Horas Inđliš, Ava Ćempni Inđliš: *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*, нав. дело, стр. 128.

31) Chidiebere Obi, Chidimma Stella Ukaulor: „The Moral Questions on the Religious Basis for Terrorism“, *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Vol. 5, N° 4/2016, Center for Promoting Ideas, New York, 2016, стр. 22: „Religious fanaticism is an extreme sense of ideological zeal complemented by a focused and unrelenting set of activities that express the high dedication of one or more people to their own belief system(s).“

на личну жртву,..³²⁾ Фанатик је најчешће жртва ефикасне пропаганде, бескомпромисни борац за бескомпромисне идеје.³³⁾ Фанатик се изједначава са неким ко је „помахнитао, доведен до екстремног степена посвећења уверењима или ставовима; нетолеранција на друге погледе.“³⁴⁾ Стога га препознају и као: егзалтираног, секташа, екстремисту, радикала...³⁵⁾ Реч је о особи која је „искрено и бескрајно заљубљена у своје веровање или мишљење“.³⁶⁾ У симболичном значењу фанатик је *чувар сакралног храма* – онај који је инспирисан божанским духом.³⁷⁾ У најрадикалнијој варијанти фанатик постаје „мученик“ који нуди чак и свој живот за идеју, јер смрћу нестаје материја, док душа чува идеје које нико не може уништити. У том случају фанатик постаје егоцентрич, особа која поистовећује себе са оваплоћеном идејом коју заступа и брани (за коју се жртвује и страда).³⁸⁾ „У психолошком смислу фанатик је сличан догматику. Фанатизам произилази из компензационих механизма... (...) из страха од његових унутрашњих дезинтеграционих процеса. Фанатизам је психолошки грч пред дезинтеграцијом личности, која се може одржавати само фанатичном вером.“³⁹⁾ Вера му помаже да

32) Dragan Krstić, *Psihološki rečnik*, нав. дело, стр. 143.

33) Кејт Томас (Hans Jurgen Eysenck, Wilhelm Arnold, Richard Meili, *Encyclopedia of Psychology*, Volume One, Search Press, London, 1972, стр. 367).

34) Эльвира Маннуровна Шарипова, *Социокультурная специфика религиозного фанатизма*, Докторская диссертация, Тюменский государственный нефтегазовый университет, Тюмень, 2014, стр. 24: „(...) иступленная, доведенная до крайней степени приверженность к каким-либо верованиям или воззрениям, нетерпимость к любым другим взглядам, например, религиозным.“

35) Alain Ray, Danièle Morvan, *Dictionnaire culturel en langue française*, D-L, нав. дело, стр. 897.

36) Alberto Villarejo, „Fanatismo – interés en psiquiatría forense penal”, *Cuad Med Forense*, Vol. 16, Nº 3/2010, Asociación de Médicos Forenses de Andalucía, Málaga, 2010, стр.137: „(...) fanática aquella persona que defiende con tenacidad desmedida y apasionamiento creencias u opiniones, sobre todo religiosas o políticas.“

37) Alain Ray, Danièle Morvan: *Dictionnaire culturel en langue française*, D-L, нав. дело, стр. 897: „Qui se croit inspiré de la divinité, de l'esprit divin.“ (Слично и у: Milan Bosanac, Oleg Mandić, Stanko Petković, *Riječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977, стр. 174: „*Fanatizam*, lat. *fanum* – светилиšte, slijepo obećanje privrženosti nekoj ideji koja odbacuje svako racionalno rasuđivanje. (...) slijepo pokoravanje... kanonima neke religije, nekritičko izvršavanje naređenja, pa i onda kada ona nalažu izvršavanje krivičnih dijela i mazohističko mučenje samoga sebe.“)

38) Георгий Чистяков, „Психология религиозного фанатизма“, *Толерантность*, Выпуск 3-4, Московский Педагогический государственный университет, Москва, Internet, <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-psihologiya.php?PrPage=VT>, 31/05/2017: „Бердяев, указывая на то, что фанатику всегда присущ эгоцентризм: Вера фанатика, его беззаветная и бескорыстная преданность идее несколько не помогает ему преодолеть эгоцентризм... фанатик какой – либо ортодоксии отождествляет свою идею, свою истину с собой.“

39) Dragan Krstić, *Psihološki rečnik*, нав. дело, стр. 143.

одржи личност на окупу, верско убеђење је његова идеја-водиља и пут кроз окружење које му није нимало наклоњено и коме не може веровати: које је туђе и страно, које нуди испразне садржаје – нихилистички систем значења очишћен од сваког смисла и сврхе. Тако напуштен и усамљен фанатик управо у фундаментализму проналази спас настојећи углавном да досегне неку форму колективног заједништва – интегризма: да се натопи смислом (које му једино дубина исконске вере може пружити).

6. РЕЛИГИЈСКИ ТЕРОРИЗАМ. Израз тероризам потиче „од латинске ријечи *terror* што означава страх, ужас, задавање страха, изазивање страха и трепета, ужаса, страве, језе; примјена насиља све до физичког уништења противника; страховлада“.⁴⁰⁾ Када терор добије политичку конотацију онда долазимо до тога да је тероризам „организована примена насиља, или претња насиљем, од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима.“⁴¹⁾ Реч је о друштвеној побуни која далеко прекорачује лимите ограничених и делимично контролисаних друштвених сукоба. У том случају тероризам се испољава као очајнички револуционарни покушај слабијих да збаци јарам владајућих друштвених вредности предузимањем насиља.⁴²⁾ Да би тероризам задовољио услове да буде квалификован као религијски тероризам, истраживачи попут Бруса Хофмана (*Bruce Hoffman*) сматрају да терористички акт мора садржати следеће предуслове: учиниоци терористичког акта своје поступке морају заснивати на верским списима или њиховим тумачењима;⁴³⁾ верске вође морају бити бар саучесници и логистичари акта насиља;⁴⁴⁾ апокалиптични

40) Silvana Marić, „Terorizam kao globalni problem“, *MediAnali*, Vol. 6, № 11, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2012, стр. 90.

41) Радослав Гаџиновић, *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998, стр. 31.

42) „Тоталитарни тероризам је рођен када су слепа послушност и подређеност организацији, постали занос, спремност на жртву, одрицање, и патњу. (...) Терористи теже остваривању политичких циљева организације којој припадају не бирајући средства, а та њихова снага почива на унутрашњим мотивима који су и најјачи, јер трају док се њихови политички циљеви не остваре или док се корени терористичке организације не униште.“ (Радослав Гаџиновић, „Фиксирање тоталитарног циља и моћ међународног тероризма“, *Политика националне безбедности*, Vol. VII, № 1/2016, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 48-49).

43) Bruce Hoffman, „The Confluence of International and Domestic Trends in Terrorism“, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 9, № 2/1997, Routledge/Taylor & Francis, Abingdon, Oxon, Summer 1997.

44) Heather Gregg, „Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism“, *Perspectives on Terrorism – Terrorism Research Initiative and the Center for Terrorism and Security Studies*, Vol. 8, № 2/2014, Leiden, 2014, стр. 43.

прикази разарања оправдање су за божанску гнев која погађа огреховљену жртву.⁴⁵⁾ Основне особине религијског тероризма су: саможртвовање (до погибије/ самоубиства), слепа солидарност унутар групе, фанатична посвећеност религијски мотивисаном циљу и мучеништво.⁴⁶⁾

2. ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ/ИНТЕГРИЗАМ У СЕКУЛАРИЗОВАНИМ ДРУШТВИМА ЗАПАДА

Основ сукоба фундаментализма/интегризма са секуларизованим друштвима Запада лежи у немогућности фундаменталиста и интегриса да до краја изразе своју веру ван сфере приватности.⁴⁷⁾ Интегрисичка верска учења попут ислама или католичанства исказују захтеве за нормирањем свих аспеката живота својих верника,⁴⁸⁾ услед чега постоји јака друштвена кохезија.⁴⁹⁾ Тако се испољава тенденција ка напуштању сфере приватног и залажење у социјалне односе и, коначно, у сферу јавног. Савремена секуларна друштва Запада поштујући право на различитост, смештају веру у приватно, па допуштају формирање друштвених група унутар којих постоји друштвено саобраћање базирано на верски интегрисаним системима значења, вредновања и понашања – „верски ентитети“.⁵⁰⁾ Прокламована толеранција створила је „субкултуралне гроздове“⁵¹⁾ који сада саобраћају у једном мултицивизацијском,

45) Bruce Hoffman, „Terrorism Trends and Prospects“, *Countering – the New Terrorism*, US Air Force/RAND's Project, 1999, стр. 9.

46) Chidiebere Obi, Chidimma Stella Ukaulor, „The Moral Questions on the Religious Basis for Terrorism“, *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, нав. дело, стр. 24-25.

47) Élio Estanislau Gasda, „Secularity of the State and Political Strategies of Religion“, *Политикологија религије*: Vol. 9, N° 1/2015, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2015, стр. 68.

48) Владан Станковић, „Фундаментализам и/или верски интегрисам“, нав. дело, стр. 773.

49) Наташа Јовановић, „Веберова схватање концепта индивидуализма као основ компаративне анализе религијских система – пример протестантизма и ислама“, *Српска политичка мисао*, Vol. 54, N° 4/2016, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 461.

50) Karen Armstrong, „Fundamentalism and the secular society“, *International Journal*, Vol. 59, N° 4/2004, Canadian Institute of International Affairs, Ottawa, 2004, стр. 875: „In every country where a western-style government has been established, a fundamentalist counter-culture has developed alongside it in deliberate reaction, aiming to create a sacred enclave of pure faith in a world that seems increasingly hostile to religion.“

51) Jeffrey Kaplan, *Radical Religion and Violence – Theory and Case Studies*, Routledge, New York, 2015, стр. 107.

мултирелигијском и мултикултуралном националном друштву.⁵²⁾ Тако формирана „мулти-друштва“ у себе укључују субкултуралне ентитете који остварују проточност тоталног система сопствених значења (идеја-вредности-норми)⁵³⁾ и омогућавају интегристички приступ вери испуњењем верских захтева у пуном капацитету.⁵⁴⁾ Ови „тотални системи“ у потпуности заокружују сва питања друштвеног живота својих припадника (есхатолошки, морални, правни, економски, политички аспект) и исказују малу адаптивну способност ка кооперацији и укључењу у шире „мулти-друштво“.⁵⁵⁾ Бранећи уставни положај раздвојености верске од јавне политике, секуларна држава је истовремено омогућила слободу упражњавања вере кроз право на слободу вероисповедања, али је и онемогућила верским заједницама (које у својим учењима имају интегристички приступ вери) да веру испољавају у јавном простору, који је као такав резервисан за секуларну државу, и њену владајућу идеолошку матрицу.⁵⁶⁾ Постављени распоред моћи неумитно води у сукоб између верског интегризма/фундаментализма и секуларног правног оквира.

-
- 52) Игор Вуковић, „О унапређењу кривичноправне заштите слободе вероисповести у српском и црногорском праву“, у зборнику: *Религија, политика, право* (приредили: Јован Ђирић, Велибор Џомић, Мирољуб Јевтић), Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр. 95: „(...) престога постављена кривичноправна заштита у овој сфери, .. може водити одржавању фундаменталистичких религиозних тенденција, док, с друге стране, сувише либералан однос према поштовању религиозних посебности верских мањина (нпр. у Француској) за последицу може имати једнако неприхватљиво јачање конфликтних ситуација између верских група.“
- 53) Peter Hill, William Williamson, *The psychology of religious fundamentalism*, Guilford Press, 2005, стр. 5.
- 54) Има аутора који су мишљења да је нпр. ислам „више од религије“, да је он и: морал, политички поредак, „друштвена мрежа“, врста економског саобраћаја.. (Martin Rhonheimer, *The Common Good of Constitutional Democracy – Essays in Political Philosophy and on Catholic Social Teaching*, CUA Press, Washington D.C, 2013, стр. 344-345).
- 55) Тако нпр: „В исламској култури не произошло даже институциональной дифференциации между секулярным и духовным мирами. В результате не возникло предпосылок для дифференциации элементов веры, мотивирующих богословский дискурс. Прямым выводом из богословия Корана становятся правовые концепции шариата (судейские школы) и политическая теология. Соответственно, в нем не разработан инструментарий отделения религиозной традиции от светской, нет места *отступления* для культуры. Пас-сионарность ислама является следствием не только агрессивности, но и *неспособности к адаптации* к другим культурам, что можно оценивать скорее как трагедию, чем достоинство культуры.“ (Михаил Олегович Орлов, Сергей Александрович Данилов, Данил Александрович Аникин: „Исламский терроризм в глобальном мире – социально-философский анализ“, *Вестник Томского государственного университета*, Vol. 307, Томск, 2008, стр. 34-35).
- 56) Scott Hibbard, *Religious and Secular States – Egypt, India, and the United States*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2010, стр. 95.

3. ДРУШТВЕНА АДАПТАЦИЈА И ВЕРСКИ ФАНАТИЗАМ

Монолитно-интегрални системи великих светских религија имају онтичко-суштинску и циљно-потенцијално-актуализујућу (грк, *εντελέχεια*) тотално-холистичку перспективу света, за разлику од парцијално-редуктивног секуларног поретка „слободе-од“.⁵⁷⁾ Намеће се питање ривалства два искључива модела и могућности његових актера да учествују и саобраћају у оба система истовремено у пуном капацитету. Немогућност да се супротности измире ствара код дела најпреданијих верника једну врсту агресивне фрустрације због немоћи да живот ускладе са пунином бића вере (која нуди одговоре на сва могућа животна питања). У секуларном поретку друштвених односа могућа је само условна слобода – слобода до извесних граница. Све ван тога припада ограничењу уставног поретка који штити права других да у приватним односима упражњавају „сопствено-виђење-света“.⁵⁸⁾

Како изгледа перцепција загриженог верника, потенцијалног терористе, спрема секуларног друштва? Понајпре, он је разочаран постојећим односима „механичке-моћи-из-интереса“ у друштву у коме обитава, и утицајима арканских сила које усмеравају друштво ка синкретизму и разузданим слободама. У његовој свести присутна је обавеза избављења света од палости у кривицу и грех, али њега води и есхатолошка опомена о потреби искупљења.⁵⁹⁾ С почетка верник је разочаран средином у којој живи, постаје малодушан и неспреман да се друштвено ангажује. Он не исказује никакве намене да се адаптира у средину у којој живи.⁶⁰⁾ Временом се повлачи у себе, окреће вери – у њој тражи спас. На изворишту је верског учења: марљиво истражује изворе вере, све више увиђа разлике између „чисте вере“ и „верске праксе“.⁶¹⁾ Верник постаје догматичан: цепидлачи у нијансама, емотивно се испуњава старим изворним текстовима и „оним како се некада живело у

57) Russell Blackford, *Freedom of Religion and the Secular State*, John Wiley & Sons, Oxford, 2012.

58) Paul Taylor, *Freedom of Religion – UN and European Human Rights Law and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

59) Harun Yahya, *L'Islam dénonce le terrorisme*, Essalam, Paris, 2004, стр. 144.

60) Rex Hudson, „The sociology and psychology of terrorism – who becomes a terrorist and why?“, *Federal Research Division*, Library of Congress, Washington DC, 1999, стр. 24.

61) Peter Hill, William Williamson, *The psychology of religious fundamentalism*, нав. дело, стр. 9.

чистоти вере⁶²⁾ Како време одмиче све се више утврђује у фундаментализму. Он добија потребу да веру обзнани у облику каква је испрва била: чиста и неукаљана разним новотаријама екуменизма и синкретизма. И најмања надоградња за њега је одступање и јерес. Још касније фундаменталиста задобија потребу не само да општи са другим истомишљеницима, већ и да дела: да се повезује у мале друштвене групе огрезлих фундаменталиста. Они су сада ношени јаком заједничком свешћу да раде нешто исправно. У свом раду фундаменталисти и потенцијални верски терористи делују фанатично: неспремни су на компромисе, презиру алтернативна решења, ствари представљају „у црно-белој техници“, ригидно верују, а перцепција стварности им се своди на „затворени ум“⁶³⁾ Отпочиње верска борба која понекад подразумева сва средства: од проповеди и агитације, преко „прљања у безбожном свету“, све до објаве „светог рата“. У данашње време појачане социјалне контроле, која има разрађене најсуптилније механизме превентивног деловања, „свети рат“ се свео на мучке атакe по цивилним жртвама.

4. РЕЛИГИЈСКИ ТЕРОРИЗАМ

Број терористичких организација у свету, у последњих неколико деценија, рапидно расте. Тако су на пример 1980. године од 64 познате терористичке организације, само две имале верски предзнак (све остале су имале неку другу позадину: сецесионистичку, револуционарну, расну и сл). Обе организације, у тој раној фази, биле су муслиманске и то „*Al Dawa*” и „Комитет за очување исламске револуције у Ирану.“⁶⁴⁾ Међутим, већ 1992. године број терористичких организација са верски мотивисаном позадином нараста на једанаест. Данас их свакако има неколико десетака. Међу њима највише је муслиманских (сунитских, али и шиитских). Међутим, постоје и терористичке организације јудаистичких и протестантских фундаменталиста.⁶⁵⁾ Почетком XXI века терористичке групе прихватају далеко дисперзивније религијске циљеве, и организационо су мање кохезивне са лабавијом струк-

62) Israel Shahak, Norton Mezvinski, *El fundamentalismo Judío en Israel*, Pluto Press, Londres, 2004, стр. 44.

63) Rex Hudson, „The sociology and psychology of terrorism – who becomes a terrorist and why?“, нав. дело, стр. 32.

64) Edgar O’Ballance, *Terrorism in the 1980’s*, Arms and Armour Press, London, 1989.

65) Владан Станковић, „Верски фундаментализми, друштвена интегрисаност и тероризам“, нав. дело, стр. 129.

туром и хетерогеним чланством.⁶⁶⁾ У неким случајевима њихови програмски циљеви далеко надилазе успостављање теократије која би обзнанила: искључиво један начин исповедања вере (нпр. стварање исламске републике иранског типа у Алжиру, Египту, Сауди Арабији), прихватање мистичне или оностране заповести које одражавају опасне завереничке идеје засноване на споју и мешавини расних и верских убеђења. У таквим околностима појава религијско-терористичких покрета у савезништву са националистичким групама представља потенцијално далеко опаснију претњу од традиционалних терористичких организација. Пораст религијског тероризма и његове манифестације последњих година, постају погонска снага за много веће насиље и смртност недужних људи. Тероризам је раније био само ствар жеље за деловањем, а данас ствар могућности да се воља за деловањем оствари. У религијском тероризму посебна пажња посвећује се стварању култа мртвих.⁶⁷⁾ Овај култ издиже терористу који је „погинуо за веру“ на пиједестал свеца, што је најприсутније код припадника ислама. Фанатизовано понашање оданих верника резултат је повећања религиозности, која се све више окреће изворним учењима и биткама против свих „који су скренули са божијег пута“. Ту предњаче *фудажини* (људи који убијају друге на подмукао начин) који су наследници муслиманске секте „Асасини“⁶⁸⁾ (од арапске речи *Hashishiyya*), која је још у XI веку у Ирану, а касније и Сирији ковала заверу против владара, спремна да жртвује животе ради коначног циља. Религиозни терористи пропагирају максиму „умрети за идеју“.⁶⁹⁾ Поносни на учињену радњу, подстакнути снажним верским мотивом да „неверницима“ задају смртоносни ударац, верски терористи завршавају најбруталније послове убијања недужних људи или својих верских неистомишљеника. Они активности владајућих елита тумаче као

66) Brus Hofman, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga, Beograd, 2000, стр. 178.

67) Daniel Price, *Sacred Terror – How Faith Becomes Lethal*, Praeger ABC Clio, Santa Barbara California, 2012, стр. 193-194.

68) *Асасин* (убица, агентатор) – „човек који убија другог на подмукао и насилан начин“ – био је назив радикалног огранка муслиманске шиитске секте Исмаили који се између 1090. и 1272. године борио да одбије хришћанске крсташе који су покушавали да заузму данашњу Сирију и Иран. У дословном преводу „асасин“ значи „гутач хашиша“. Насиље је за асасине био чин свете тајне, божија дужност коју прописује света књига и преносе верске власти. С тим у вези, насиље асасина имало је за циљ не само да се победе хришћански непријатељи секте него и да се убрза долазак новог миленијума. Важан додатни мотив за једног асасина било је обећање да ако погине у току извођења напада одмах одлази на величанствено небо. Исти овај етос саможртвовања и самоубилачког мучеништва може се видети у многим исламским – али и у другим верским – данашњим терористичким организацијама. (Исто, стр. 80)

69) Дмитрий Васильевич Колесов, Сергей Иванович Максимов, Яков Владимирович Соколов, *Что такое терроризм?*, НИЦ Гражданин, Москва, 2012, стр. 6.

удар на муслиманску цивилизацију. Верски терористи зато нуде свој живот за идеју, за коју су одлучни да насумице убију стотине и хиљаде недужних људи. За протеклих 25 година Саудијска Арабија се претворила у највећу покретачку силу исламског фундаментализма, а њене ткз. „добротворне организације“ каналисале су на стотине милиона долара према групама „Цихада“ и ћелијама „Ал Каиде“ широм света.⁷⁰⁾ Почетком деведесетих година XX века ткз. „Добротворне организације Саудијске Арабије“ постале су главни извор новца за покрет „Цихада“. Проглашени цихад значио је рат за повратак исконском исламу из доба Мухамеда на свим пољима од информатичког деловања до оружаног насиља путем терористичких акција.⁷¹⁾ Новац је, између осталог, употребљен у 20 земаља за стварање кампова за обуку терориста, за куповину савременог оружја и регрутацију нових религиозно посвећених терориста. Процењује се да је око 70 милијарди долара из Саудијске Арабије утрошено за ширење: „вахаби-секте“, фундаментализма и „чихада“ у свету, а од тих средстава је изграђено око 1.500 џамија, 210 исламских центара, 202 универзитета и 2.000 школа у неисламским земљама. Била је то „обнова“ какву не памти савремени свет. Преко организација као што је „Светска муслиманска лига“ и њен огранак „Организација за међународну исламску помоћ“, Саудијци су уложили нове милијарде долара да би ширили вахабизам. Организација за међународну исламску помоћ подигла је 575 џамија само у једној („верски мешовитој“) Индонезији. Процењује се да данас активно делује 50 исламских организација које су учествовале у међународној помоћи, а трећина њих је на Балкану повезана са тероризмом. Средином деведесетих година XX века „Светска муслиманска лига“ је имала 30 пословница широм света, док је организација за међународну исламску помоћ поседовала канцеларије у 90 земаља.⁷²⁾ Све ово указује да је исламска верзија интегрисма изузетно друштвено активна у стварању јединственог, глобалног, исламског културално-цивилизацијског простора. Само током 1994. године, према процени америчке амбасаве у Ријад, саудијски донатори су преко исламских организација послали 150 милиона долара у Босну. Та огромна средства су доспела у неле-

70) Beverley Milton-Edwards, *Islamic Fundamentalism Since 1945*, Second edition, Routledge, New York, 2014, стр. 154.

71) Gabriel Weimann, *Terror on the Internet – The New Arena, the New Challenges*, US Institute of Peace Press, Washington DC, 2006, стр. 44.

72) Податак изнет у шпанском дневном листу „*El Pais*“, (превод Бранислав Ђорђевић), пренео београдски недељник „НИН“ од 22. јануара 2004. године. (О овоме у: Радослав Гаћиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Медија центар Одбрана, Београд, 2011, стр. 115-116).

галне токове од којих се финансирао и религијски тероризам.⁷³⁾ Исламска терористичка организација „Ал каида“ је верског карактера и тесно је повезана са саудијским ткз. „добротворним организацијама“. На почетку XXI века „Ал Каида“, према саопштењу лондонског Института за стратешке студије, има више од 18.000 чланова спремних за борбу, који делују у 60 земаља света. До краја 2004. године „Ал Каида“ је у предузетим акцијама причинила материјалну штету од око 2,5 милијарде долара и убила преко 8.000 цивила.⁷⁴⁾ Одустајање САД да од Саудијаца затражи објашњење о тероризму био је још један елемент опште стратешке грешке, исто као и изостанак сигнала за узбуну због муњевитог успона „дихада“.⁷⁵⁾

Кад се говори о религијском тероризму, мора се разматрати веза тероризма и религије, али у облику политичке теологије. Управо су религиозни терористи, они који злоупотребљавају религију да би остварили политичке циљеве. Религијски мотивисан тероризам је тренутно најприсутнији у форми интергистичког, исламистичког покрета и фундаменталистички настројених терористичких ћелија и организација на Блиском Истоку и у Африци, у првом реду у: Алжиру, Сауди Арабији, Ирану, Авганистану, на просторима јужне Србије (нарочито на Косову и у Метохији). Постојање тероризма у Алжиру потврђује научну исправност одбацивања

73) Према званичном извештају комисије о догађајима од 11. септембра 2001, напади авионима на Светски трговински центар (СТЦ) и Пентагон били су идеја Халида Шеика Мухамеда, који је још при првом нападу на СТЦ 1993. године наводно вукао konce са осталима. Радикални Кувајћанин убедио је у пролеће 1999. године и Осаму бин Ладена у ту своју идеју, и тада је, наводно, Бин Ладен лично изабрао пилоте смрти. Као прво и најважније Извештај наводи „Хамбургане“: Мохамеда Ату, Хани Ханђа, Рамзија Биналшибаи, Зијада Цару, као и Саудијце Халидас Алмидхара и Наваха Алхазмија. Њих шесторица су у новембру и децембру 1999. пребачени у Авганистан и ту од врха „Ал Каиде“ били обучавани. Од седам кључних фигура „11-септембарске завере“, најмање четворица од њих ратовали су деведесетих година против Срба у Босни.

74) Radoslav Gaćinović, *Terorizam*, нав. дело, стр. 103.

75) Краљевина Саудијска Арабија је рођена из неке врсте „договорног брака“ између династије Сауд и строге исламске секте вахабита. У XVIII веку, Мухамед ибн Сауд, локални вођа и родоначелник данашње краљевске породице, повезао се са вахабитским фундаменталистима. Кроз наредних две стотине година, уз помоћ вахабита, Сауд и његови потомци су освојили највећи део Арабијског полуострва, укључујући света места ислама: Меку и Медину. Вахабити су задобили велику моћ над саудијским друштвом и наметнули су стриктно тумачење одређених делова Курана. Религијска полиција бринула је да се поданици моле пет пута дневно, и да жене буду покривене од главе до пете. Увођење религијске полиције јасан је показатељ исламистичког интегризма, и још радикалнијег исламског фундаментализма. (Наведено према: Шпански дневни лист: „*El Pais*“, са шпанског превео Бранислав Ђорђевић, а пренео београдски недељни часопис *НИН*, Београд, 22. јануара 2004, цитат у: Радослав Гаџиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, нав. дело, стр. 115-116).

монокаузалног одређења овог феномена. За верског терористу насиље је првенствено „акт свете тајне“ или „божија дужност“ коју он спроводи током насилне активности, по божијој вољи или заповести. На тај начин тероризам поприма трансценденталну димензију, а његови извршиоци делују без политичких, моралних или неких других скрупула које би евентуално могле да утичу на друге терористе. Религиозни и секуларни терористи се разликују и по начину обраћања јавности. Док секуларни терористи покушавају да се обрате јавности широког састава стварних и могућих симпатизера, верски терористи су активисти и саставни део онога што подводе под израз: „тотални рат“. Верски мотивисани терористи често настоје да елиминишу широко дефинисане категорије непријатеља и с тим у вези сматрају такво масовно насиље не само морално оправданим него и неопходним за постизање и одржање циљева.⁷⁶⁾ Последњих година религијски тероризам, с обзиром на последице његовог наступа, све више личи ултра-десном или фашисоидном тероризму. Посебно треба истаћи да су верски настројени терористи пред крај XX и на почетку XXI века неселективним нападима на циљеве изазвали много жртава недужних цивила и велику забринутост светске јавности. Дакле, све се више религијски тероризам преображава у: нетрпељивост, искључивост и агресивност, а највише испољава кроз исламски фундаментализам, који престаје да делује искључиво као верски покрет, већ задобија политичку димензију која тежи остварењу глобалних циљева: претварања грађанских држава у исламске теократије; уједињење ислама и исламских држава и агресивном ширењу ислама и на просторе које не захвата.⁷⁷⁾ Процена је да ће религијски тероризам бити један од најдуговечнијих и најопаснијих извора насиља у XXI веку. Поносни на учињено (не)дело, ношени опсесивном жељом да „неверницима“ задају смртоносни ударац, они прецизно раде крвави посао „васпитања“, убеђени да ће свет након њиховог жртвовања бити бољи и праведнији простор за живот.

У есхатолошкој борби „за спас света“ од зла које се намеће и популарише у савременом свету „мученици“ нуде чак и свој живот за идеју.⁷⁸⁾ За њих су вера и идеје вечни и непролазни, а људски је живот тек успутна станица за одлазак мученика у рај, где их чека

76) Brus Hofman, *Unutrašnji terorizam*, нав. дело, стр. 84-86.

77) Peter Berger, „Pluralismo Global y Religión“, *Estudios Públicos*, Vol. 98, N° 3/2005 (otoño 2005), Centro de Estudios Públicos, Santiago de Chile, 2005, стр. 15.

78) Зоран Милосављевић, „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006, Институт за политичке студије, Београд, 2006, стр. 533.

вечни живот у блаженству изобиља. Њихов је алтруизам толико јак да смрт чекају као „тренутак новог рођења“. Због тога је веома тешко контролисати радње и покрете ових група. Довољно је да терориста делује сам: он је изузетно верски индоктринисан и мотивисан, спреман на жртву, и добро обучен.⁷⁹⁾ Он не преза да оствари поверен задатак, лишен емоција и задојен мржњом према свету у коме види зло, неправду и патњу његове сабраће која страдају под чизмом неправди.

ЛИТЕРАТУРА

- Верховский Александр, „Русский православный фундаментализм“, *Политическое православие*: 251-276, Центр Сова, Москва, 2003.
- Вуковић, Игор, „О унапређењу кривичноправне заштите слободe вероисповести у српском и црногорском праву“, у зборнику: *Религија, политика, право* (приредили Јован Ђирић, Велибор Џомић, Миролуб Јевтић), Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр. 95-114.
- Гараджа Виктор Иванович, „Секуларизација как социокултурный феномен“, - *Социология религии*, ИНФРА-М, Москва, 2007.
- Гаџиновић Радослав, *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998.
- Гаџиновић Радослав, „Фиксирање тоталитарног циља и моћ међународног тероризма“, *Политика националне безбедности*, Vol. VII, N°1/2016, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 47-66.
- Гаџиновић Радослав, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Медија центар Одбрана, Београд, 2011.
- Головушкин Дмитрий, „Религиозный фундаментализм / Религиозный модернизм – Концептуальные противники или амбивалентные феномены?“, *Вестник ПСТГУ I, Богословие, Философия*, N°1/2015, Ярославль, 2015, стр. 87-97.
- Јовановић Наташа, „Веберова схватање концепта индивидуализма као основ компаративне анализе религијских система – пример протестантизма и ислама“, *Српска политичка мисао*, Vol. 54, N°4/2016, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 451-471.
- Клајн Иван, Шипка Милан, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- Колесов Дмитрий Васильевич, Максимов Сергей Иванович, Соколов Яков Владимирович, *Что такое терроризм?*, НИЦ Гражданин, Москва, 2012.

79) Britt Echtenkamp, „The Psychology of Terrorism and What We Can Do About It“, September 15-th 2014, ATXCatholic, Austin Texas, Internet, <http://atxcatholic.com/index.php/2014/09/psychology-terrorism-can/#.WShi7ZKGOUk>, 30/05/2017.

- Милосављевић Зоран, „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006, Институт за политичке студије, Београд, 2006, стр. 531-546.
- Орлов Михаил Олегович, Данилов Сергей Александрович, Аникин Данил Александрович, „Исламский терроризм в глобальном мире – социально-философский анализ“, *Вестник Томского государственного университета*, Vol. 307, Томск, 2008, стр. 32-38.
- Станковић Владан, „Фундаментализам и/или верски интегризам“, у зборнику: *Религија, политика, право* (приредили: Јован Ђирић, Велибор Џомић, Миролуб Јевтић), Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр. 759-776.
- Станковић Владан, „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр. 109-126.
- Станковић Владан, „Верски фундаментализми, друштвена интегрисаност и тероризам“, *Политика националне безбедности*, №1/2016, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 121-144.
- Чистяков Георгий, „Психология религиозного фанатизма“, *Толерантност*, Выпуск 3-4, Московский Педагогический государственный университет, Москва, Internet, <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-psihologiya.php?PrPage=VT>, 31/05/2017.
- Шарипова Эльвира Маннуровна, *Социокультурная специфика религиозного фанатизма*, Докторская диссертация, Тюменский государственный нефтегазовый университет, Тюмень, 2014.
- Armstrong Karen, „Fundamentalism and the secular society“, *International Journal*, Vol. 59, №4/2004, Canadian Institute of International Affairs, Ottawa, 2004, стр. 875-877.
- Berger Peter, „Pluralismo Global y Religión“, *Estudios Públicos*, Vol. 98, №3/2005 (otoño 2005), Centro de Estudios Públicos, Santiago de Chile, 2005, стр. 5-18.
- Blackford Russell, *Freedom of Religion and the Secular State*, John Wiley & Sons, Oxford, 2012.
- Bruce Steve, *Fundamentalism*, Polity Press Cambridge, Cambridge, 2008.
- Bosanac Milan, Mandić Oleg, Petković Stanko, *Riječnik sociologije i socijalne psihologije*, Informator, Zagreb, 1977.
- Casanova José, *Public Religions in the Modern World*, University of Chicago Press, Chicago, 1994.
- Caulier Brigitte, *Religion, sécularisation, modernité – les expériences francophones en Amérique du Nord*, Presses Université Laval, Sainte-Foy, 1996.
- Chidiebere Obi, Chidimma Stella Ukaulor, „The Moral Questions on the Religious Basis for Terrorism“, *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Vol. 5, №4/2016, Center for Promoting Ideas, New York, 2016, стр. 21-25.

- Dorđević Dragoljub, „Sekularizacija“, u zborniku: *Sociološki rečnik* (priredili: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, стр. 508-509.
- Eysenck Hans Jurgen, Arnold Wilhelm, Meili Richard, *Encyclopedia of Psychology*, Volume One, Search Press, London, 1972.
- Falck Hans, *La prospettiva dell'appartenenza nel servizio sociale*, Vita e Pensiero, Milano, 1994.
- Ghalamkaripour Bijan, *L'homme oriental, l'homme occidental – Essai de modélisation de La Pensée et de l' Action*, Books on Demand, 2014.
- Gasda Élio Estanislau, „Secularity of the State and Political Strategies of Religion“, *Политикологија религије*: Vol. 9, N°1/2015, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2015, стр. 67-82.
- Гађиновић Радослав, *Тероризам*, Драстар, Београд, 2005.
- Gregg Heather, „Defining and Distinguishing Secular and Religious Terrorism“, *Perspectives on Terrorism – Terrorism Research Initiative and the Center for Terrorism and Security Studies*, Vol. 8, N°2/2014, Leiden, 2014, стр. 36-51.
- Griffin Lesli, „Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije“, *Treći program Radio Beograda*, N°127-128: 129-144, III-IV, Beograd, 2005.
- Hibbard Scott, *Religious and Secular States – Egypt, India, and the United States*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2010.
- Hill Peter, Williamson William: *The psychology of religious fundamentalism*, Guilford Press, New York, 2005.
- Holyoake George Jacob, *Principles of Secularism*, Austin & Co, London, 1871.
- Hoffman Bruce, „The Confluence of International and Domestic Trends in Terrorism“, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 9, N°2/1997, Routledge/Taylor & Francis, London, Summer 1997, стр. 1-15.
- Hoffman Bruce, „Terrorism Trends and Prospects“, *Countering – the New Terrorism*, US Air Force/RAND's Project, 1999.
- Hofman Brus, *Unutrašnji terorizam*, Narodna knjiga, Beograd, 2000.
- Hudson Rex, „The sociology and psychology of terrorism – who becomes a terrorist and why?“, *Federal Research Division*, Library of Congress, Washington DC, 1999.
- Inglis Horas, Inglis Ava Čempni, *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*, Savremena administracija, Beograd, 1972.
- Yahya Harun, *L'Islam dénonce le terrorisme*, Essalam, Paris, 2004.
- Kaplan Jeffrey, *Radical Religion and Violence – Theory and Case Studies*, Routledge, New York, 2015.
- Krstić Dragan, *Psihološki rečnik*, Savremena administracija, Beograd, 1991.
- Marić Silvana, „Terorizam kao globalni problem“, *MediAnali*, Vol. 6, N°11, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2012, стр. 87-102.
- Molinski Waldemar, „Integralism“ in: *Sacramentum Mundi* (ed. Karl Rabner), Vol. 3, Burns and Oates, London, 1969.

- Morvan Danielé, „Fondamental, ale, aux“, *Dictionnaire culturel en langue française*, Sejer, Paris, 2005.
- Milton-Edwards Beverley, *Islamic Fundamentalism Since 1945*, Second edition, Routledge, New York, 2014.
- Nielsen Niels Christian, *Fundamentalism, Mythos and World Religions*, State University of New York Press, Albany, 1993.
- O’Ballance Edgar, *Terrorism in the 1980’s*, Arms and Armour Press, London, 1989.
- Obi Chidiebere, Ukaolur Chidimma Stella, „The Moral Questions on the Religious Basis for Terrorism“, *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, Vol. 5, N°4/2016, Center for Promoting Ideas, New York, 2016, стр. 21-25.
- Price Daniel, *Sacred Terror – How Faith Becomes Lethal*, Praeger ABC Clio, Santa Barbara California, 2012.
- Rabasa Angel, „Interduction – The Diversity of Fundamentalists“, *The Muslim World after 9/11*, RAND Corporation, Santa Monica California, 2004.
- Ray Alain, Morvan Danièle, *Dictionnaire culturel en langue française*, A-D, Dictionnaire le Robert-Sejer, Paris, 2005.
- Rhonheimer Martin, *The Common Good of Constitutional Democracy – Essays in Political Philosophy and on Catholic Social Teaching*, CUA Press, Washington DC, 2013.
- Ries Julien, Spineto Natale, *Métamorphoses du sacré – acculturation, inculturation, syncrétisme, fondamentalisme*, Brepols Publishers, Turnhout, 2010, стр. 237-250.
- Ruthven Malise, *Fundamentalism – the Search of Meaning*, Oxford university Press, Oxford, 2004.
- Sidky Homayun, *Religion – An Anthropological Perspective*, American University Studies VII Theology and Religion, Vol. 348, Peter Lang Inc – International Academic Publishers, New York, 2015.
- Shahak Israel, Mezvinski Norton, *El fundamentalismo Judío en Israel*, Pluto Press, Londres, 2004.
- Taylor Paul, *Freedom of Religion – UN and European Human Rights Law and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Trebješanin Žarko, *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008.
- Van der Ven Johannes, *Human Rights Or Religious Rules?*, Brill, Leiden/Boston, 2010.
- Van der Krogt Christopher, „Catholic fundamentalism or Catholic integralism?“, in: *Essays in Honour of Colin Brown* (ed. James Veitch), Victoria University of Wellington, Wellington, 1992, стр. 123-135.
- Villarejo Alberto, „Fanatismo – interés en psiquiatría forense penal“, *Cuad Med Forense*, Vol. 16, N°3/2010, Málaga, 2010, стр. 137-144.
- Weimann, Gabriel: *Terror on the Internet – The New Arena, the New Challenges*, US Institute of Peace Press, Washington DC, 2006.

Radoslav Gacinovic, Vladan Stankovic

FUNDAMENTALISM – FANATICISM – TERRORISM

Resume

The connection between: fundamentalism, fanatical behavior and actions and terrorism are correlative. Fundamentalists are turning to sources of faith: usually they are a rigid dogmatic – fanatic dedicated to „faith-what-it-is“. Unwilling to compromise, fundamentalists are excluded from the environment in which he lives. Time turns into a fanatic who is associated with similar yourself. Among these individuals brings forth the need to „take action“ – to act in order to save the world from evil secular order. They come together in small groups – organizations of the fanatics. Acts of violence were the most radical act of their political extremism. Object which are suffering in recent times, almost as a rule, civilian casualties. In recent times the religious terrorists due, to the availability of modern technology, more and more often appearing as lonely individuals. They were even more difficult to trace, but the discovery of such terrorist acts real small feats, in which engage significant: human, technical and financial resources.

Keywords: religious fundamentalism, society, religious, integrist, religious fanaticism, extremism, terrorism

---

* Овај рад је примљен 06. јуна 2017. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 22. августа 2017. године.